

Over het binnenlandse optreden van *Stellaria pallida* (Dumort.) Piré (Duinvogelmuur)

Rense Haveman (Van 't Hoffstraat 63, 6706 KH Wageningen)

John H.P. Bruinsma (Thorbeckelaan 24, 5694 CR Breugel)

Joep Spronk (Heggeranklaan 12, 5643 BR Eindhoven)

On the inland localities of *Stellaria pallida* (Dumort.) Piré

Stellaria pallida is common in the coastal dunes. Inland localities, however, seem to be not as scarce as was thought until recently. Especially on sandy enriched soils in the urban environment the species is rather common. This compares well with its distribution in Germany.

Inleiding

Stellaria pallida wordt pas sinds 1975 als zelfstandig taxon in de Standaardlijst van de Nederlandse flora erkend¹; in 1929² werd zij als ondersoort van *S. media* in de Flora opgenomen, maar het duurde tot 1956 aler het taxon op de streeplijsten werd opgenomen, en pas sinds 1975 als aparte soort.³ Een en ander had tot gevolg dat er in de Atlas van de Nederlandse Flora geen apart verspreidingskaartje van de soort werd opgenomen. Sindsdien is de kennis over verspreiding en standplaats van de soort toegenomen. Dit artikel gaat nader in op de binnenlandse verspreiding.

Verspreiding volgens de literatuur

Stellaria pallida komt voor in de gematigde delen van Eurazië.⁴ In 1975 meldt Van Ooststroom³: “Algemeen in de duinen, zeldzamer in het binnenland, daar vooral langs rivierdijken en op rivierduinen”, waaraan Van der Meijden⁵ in 1990 toevoegt “en langs de Gelderse IJsselmeerkust, elders zeer zeldzaam (?)”, terwijl de recentste tekst in de Heukels-Flora⁶ luidt: “Op open, droge, matig voedselrijke zandgrond, ook onder struwelen, op akkers en op omgewerkte bodem op wegbermen. Algemeen in de duinen, vrij zeldzaam langs de rivieren en het IJsselmeer, elders zeldzaam”. Buiten Nederland is *Stellaria pallida* echter nauwelijks gebonden aan rivieren of zee-kusten. In Duitsland komt de soort verspreid voor op matig droge, zandige, voedselrijke ruderaal plaatsen, langs wegen en bij muren.^{7 8} De soort staat als enigszins warmteminnend bekend, en wordt als *Sisymbrium*-soort beschouwd.⁹ In Groot-Brittannië is ze te vinden op dezelfde plaatsen op fijne zandgronden en is ze volgens Clapham, Tutin en Warburg⁹ karakteristiek voor *Pinus sylvestris*-bossen op fijn glaciaal zand; volgens Stace¹⁰ komt de soort langs de kust voor op zand en leisteen, in het binnenland op kaal zand. In België is de soort beperkt tot de kuststreken^{11 12} en lijkt haar verspreidingspatroon op dat in Nederland.

Kenmerken

Stellaria pallida lijkt veel op de nauw-verwante *S. media* (Vogelmuur). De voor-naamste verschillen tussen de twee soorten zijn⁶:

	<i>S. pallida</i>	<i>S. media</i>
kleur planten	geelgroen	groen
bloemen	nooit wijd open	wijd open
kroonbladen	afwezig of klein	doorgaans tot even lang als de kelkbladen
kleur zaden	meestal lichtbruin	meestal donker
lengte zaden	0,6–0,8 mm	0,8–1,4 mm

In het veld is *S. pallida* het makkelijkst herkenbaar op een zonnige voorjaarsdag: *S. media* is dan wit bespikkeld met bloemen, *S. pallida* bloeit schijnbaar niet; de planten maken een bleke, gelige indruk; de planten lijken door hun doorgaans gelige kleur op

verdroogde of zieke exemplaren van *S. media*, waardoor de meeste floristen die net uit hun winterslaap ontwaken wel over deze soort zullen heen kijken. Een Nederlandse naam als 'Duin'-vogelmuur inspireert bovendien niet tot zoeken elders.

Binnenlandse verspreiding en standplaats

In tegenstelling tot wat de bovengenoemde Nederlandse literatuur als verspreidingspatroon geeft, lijkt de soort niet zeldzaam te zijn in het binnenland. Een oproep om meer waarnemingen te verkrijgen na een eerste vondst in Eindhoven¹³ leverde tussen 1991 en 1995 vondstmeldingen op in 63 km-hokken! *Stellaria pallida* was ook aangetroffen in de binnenstad van Maastricht.¹⁴ Dit leidde tijdens een excursie in 1994 tot de vaststelling dat *S. pallida* op dat moment de algemeenste Muur-soort in de binnenstad van Maastricht was. De soort komt daar voor in voegen tussen stoep en muur, in straatgoten, in plantenbakken en dergelijke.

Recente gegevens

Sinds 1991 zijn ons thans 147 vondstmeldingen bekend van Duinvogelmuur uit het binnenland.^{15 16} Figuur 1 geeft de verspreiding van de vondstmeldingen weer op uurhok-niveau. Het blijkt nu dat *Stellaria pallida* op de bekende standplaats op rivierduintjes in het Fluviaal district vaker voorkomt dan bekend. Daarnaast zijn er vele vindplaatsen op Plistocene ondergrond. De soort kan zeer massaal aanwezig zijn (bijvoorbeeld in Dedemsvaart, Wageningen, in en rond Eindhoven en langs spoorbanen), maar ook in een klein aantal exemplaren. Bovendien zijn vondsten van *S. pallida* gedaan op recent aangevoerd zand, bijvoorbeeld in Utrecht, Nijmegen en Maastricht. Hoogstwaarschijnlijk is hier geen sprake van duinzand.

Omdat van de meeste recente vondsten geen gegevens omtrent standplaats en begeleidende vegetatie bekend zijn, geven wij hierna een overzicht van 21 binnenlandse opnamen met *S. pallida* (Tabel 1). Deze tabel geeft een redelijk overzicht van de begroeiingen waar *Stellaria pallida* in voorkomt. De eerste vier kolommen geven de soortensamenstelling weer van begroeiingen met *Stellaria pallida* in min of meer gesloten graslanden op humusarm zand, op latrineplaatsen van konijnen. Voor het overgrote deel zijn dit begroeiingen in uiterwaarden (kolom 2–4). Deze vegetaties kunnen waarschijnlijk tot de Trifolio-Festucetalia ovinae (Koelerio-Corynephoretea) gerekend worden. Opname 5 tot en met 10 zijn gemaakt in wegbermen en gazons. Hier spelen soorten die kenmerkend zijn voor voedselrijkere, vochtiger graslanden de boventoon. *Lolium perenne* en *Trifolium repens* wijzen op een verwantschap met vegetaties van het Cynosurion cristati (Molinio-Arrhenatheretea). *Stellaria pallida* staat hier in open plaatsen in de vegetatie. In kolom 11 en 12 is de soortensamenstelling weergegeven van een begroeiing op een begraafplaats. Intensief onderhoud en schaduw veroorzaakt door *Amelanchier* zijn er de oorzaak van dat naast *Rhytidadelphus squarrosus* slechts enkele annuëllen kunnen overleven. De laatste groep opnames is gemaakt op trottoirs en aan boomvoeten. De vegetatie kan tot het Bryo-Saginetum procumbentis (Plantaginetea majoris) gerekend worden. Deze associatie is kenmerkend voor voegen en holten op sterk betreden plaatsen. De meest frequent voorkomende begeleider is in onze tabel *Poa annua*. Al met al komt *Stellaria pallida*

Tabel 1. Opnamen met *Stellaria pallida* uit het binnenland.

Opnamennummer	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
Oppervlak (m ²)	1,5	0,6	4	4	0,1	0,6	1,5	0,7	1	0,6	1	1	2,2	1,1	0,2	0,4	1	0,8	0,6	0,6	0,6	
Totale bedekking (%)	25	55	80	70	50	75	80	95	95	30	90	20	80	35	45	85	20	65	60	60	30	
Bedekking kruidlaag (%)	25	20	50	25	30	75	80	90	70	30	60	20	30	35	30	80	20	65	60	60	30	
Bedekking moslaag (%)	.	50	60	55	30	.	<1	30	60	.	60	85	55	1	20	5	<1	.	<1	.	.	
Aantal soorten	10	11	22	21	5	8	11	18	8	7	8	6	11	8	9	11	16	12	11	6	7	
<i>Stellaria pallida</i>	2a	2a	+	+	2b	4	3	2a	2m	2a	2m	2m	1	2a	+	+	2a	1	2b	4	2a	
<i>Arenaria serpyllifolia</i>	.	+	+	1
<i>Festuca rubra</i>	2a	1	2a	2b
<i>Bromus hordeaceus</i>	+	2a	.	2b	+	+	.	.
<i>Geranium molle</i>	.	+	1	1	.	.	.	r
<i>Dactylis glomerata</i>	+	.	r
<i>Poa pratensis</i>	.	+	.	1
<i>Brachythecium albicans</i>	.	3	4	4
<i>Poa angustifolia</i>	.	+	.	+
<i>Geranium pusillum</i>	.	.	1	1
<i>Achillea millefolium</i>	.	.	2b	+
<i>Taraxacum tortilobum</i>	.	.	+	+
<i>Trifolium dubium</i>	.	.	+	r	.	.	.	+
<i>Stellaria media</i>	r	+	+	.	1	1
<i>Brachythecium rutabul.</i>	3	.	1	3	4
<i>Trifolium repens</i>	r	1	+	.	1	r
<i>Agrostis capillaris</i>	2b	2a	2a	2b	2b	.	.	+
<i>Amelanchier lamarckii</i>	3	4
<i>Rhytidadelphus squarr.</i>	4	5
<i>Bryum argenteum</i>	4	1	2b	2a	+	2a	+	.	.	.
<i>Sagina procumbens</i>	1	2a	2m	+	2a	+	1	2m
<i>Lolium perenne</i>	1	+	2a	+	+	.	+
<i>Capsella bursa-pastoris</i>	+	+	.	+	+
<i>Polygonum aviculare</i>	r	+	+	+
<i>Matricaria discoidea</i>	1	.	+
<i>Arabidopsis thaliana</i>	1	1	+	1	.	.
<i>Cardamine hirsuta</i>	.	.	.	+	r	2m	2b	.	2a	.
<i>Cerastium glomeratum</i>	.	.	+	1	.	.	.	+	+	2m	2a	+	2a
<i>Erophila verna</i>	.	1	.	1	+	.	.	+	+	.
<i>Poa annua</i>	1	.	+	1	.	+	3	2a	4	4	2b	2m	2b	2b	2b	4	2a	2a	2b	2m	2b	
<i>Veronica arvensis</i>	+	.	1	+	.	.	+	1	2m	.	2m	.	.	+	.	.	+	+	2b	2a	.	.
<i>Taraxacum officinale</i> s.s.	.	.	r	r	.	2a	1	r	+	1	.	.	.	+	.	.	.	+	2b	.	.	.
<i>Cerastium semidecandr.</i>	+	2m	2b	2b	+	.	.	3	.	.	2m	.	2a
<i>Cerastium fontanum</i>																						
subsp. <i>vulgare</i>	.	.	r	.	.	.	5	.	1	+	2a	.
<i>Elytrigia repens</i>	.	.	2b	2a
<i>Plantago major</i>																						
subsp. <i>major</i>	1	+
<i>Coryza canadensis</i>	r	+	1
<i>Bellis perennis</i>	.	.	r	.	.	r	.	1
<i>Erodium cicutarium</i>																						
subsp. <i>cicut.</i>	.	.	.	r	1
<i>Ceratodon purpureus</i>	.	.	.	2a
<i>Lamium purpureum</i>	+
<i>Sisymbrium officinale</i>	+	.	.	+

Soorten die maar één keer voorkomen:

Quercus rubra: (opn.) 1, 2a; *Cladonia glauca*: 2, +; *Medicago lupulina*: 3, +; *Rosa spec.*: 3, r; *Poa pratensis* + *angustifolia*: 3, 1; *Holcus lanatus*: 3, +; *Cirsium arvense*: 4, +; *Ranunculus bulbosus*: 5, r; *Agrostis stolonifera*: 6, +; *Sonchus oleraceus*: 8, +; *Crepis capillaris*: 8, r; *Plagiomnium affine*: 8, 1; *Coronopus didymus*: 8, r. *Montia fontana* subsp. *chondrosperma*: 11, 1; *Sonchus spec.*: 13, +; *Bromus hordeaceus* subsp. *thominii*: 15, +; *Epilobium spec.*: 16, r; *Taraxacum 'hamatum'*: 16, r; *Juncus bufonius*: 17, +; *Senecio vulgaris*: 17, +; *Viola arvensis*: 19, +; *Sisymbrium altissimum*: 21, +.

- Opn. 1: Wageningen-Hoog 39.28.12, zandpad langs maïsakker, (R. Haveman 14-5-1995).
Opn. 2: Wolfswaard Wageningen 173-441, konijnenlatrine op zandige bodem; graafsporen (R. Haveman 9-5-1995).
Opn. 3: Wolfswaard Wageningen 173-441, rivierduin door konijnen begraasd (A. Bremer, R. Haveman & I. Raemakers, 20-4-1994).
Opn. 4: Wolfswaard Wageningen 173-441, rivierduin door konijnen begraasd (A. Bremer, R. Haveman & I. Raemakers, 20-4-1994).
Opn. 5: Begraafplaats Mulderij, Dedemsvaart 22.32.12, open vegetatie op grof zand (R. Haveman 17-3-1991).
Opn. 6: Hollandseweg Wageningen 174-443, grazige, beschaduwde wegberm (R. Haveman 25-3-1991).
Opn. 7: Kennedylaan Eindhoven 162-387, gazon onder parkbomen op humusrijk, lemig zand (J. Bruinsma 26-4-1995).
Opn. 8: Prinses Margrietschool Wageningen 39.27.24, gazon onder *Quercus palustris* (R. Haveman 19-5-1995).
Opn. 9: Nobelweg Wageningen 39.27.24, Gazon onder Robinia (R. Haveman 19-5-1995).
Opn. 10: Anth. v. Leeuwenhoekstraat Eindhoven 160-384, gazon op humusrijk zand (J. Bruinsma 26-4-1995).
Opn. 11: Openbare begraafplaats Eindhoven 162-380, plantsoen onder *Amelanchier lamarckii* (J. Spronk 29-4-1995).
Opn. 12: Openbare begraafplaats Eindhoven 162-380, plantsoen onder *Amelanchier lamarckii* (J. Spronk 29-4-1995).
Opn. 13: Diedenweg Wageningen 39.27.25, beschaduwd trottoir (R. Haveman 18-5-1995).
Opn. 14: Nobelweg Wageningen 39.27.25, boomvoet trottoir (R. Haveman 18-5-1995).
Opn. 15: Hollandseweg Wageningen 39.27.25, beschaduwd trottoir (R. Haveman 17-5-1995).
Opn. 16: Hollandseweg Wageningen 39.27.25, beschaduwd trottoir (R. Haveman 17-5-1995).
Opn. 17: Steenstraat Eindhoven 160-384, plantsoen in wegberm op humusrijk zand (J. Bruinsma 26-4-1995).
Opn. 18: Piuslaan Eindhoven 162-381, tegen trottoirrand, op zand en straatvuil (J. Spronk & J. Bruinsma 23-4-1995).
Opn. 19: Piuslaan Eindhoven 162-381, voet van straatboom, sterk bemest door honden (J. Spronk & J. Bruinsma 23-4-1995).
Opn. 20: Piuslaan Eindhoven 162-381, voet van straatboom, sterk bemest door honden (J. Spronk & J. Bruinsma 23-4-1995).
Opn. 21: Piuslaan Eindhoven 162-381, voet van straatboom, sterk bemest door honden (J. Spronk & J. Bruinsma 23-4-1995).
-

voor op open plekken in uiteenlopende vegetaties. Annuellen spelen hierin vaak een belangrijke rol. Hierin lijkt de soort op veel soorten van het *Sisymbrium*. In Duitsland wordt ze dan ook als kensoort van dit verbond beschouwd.⁸

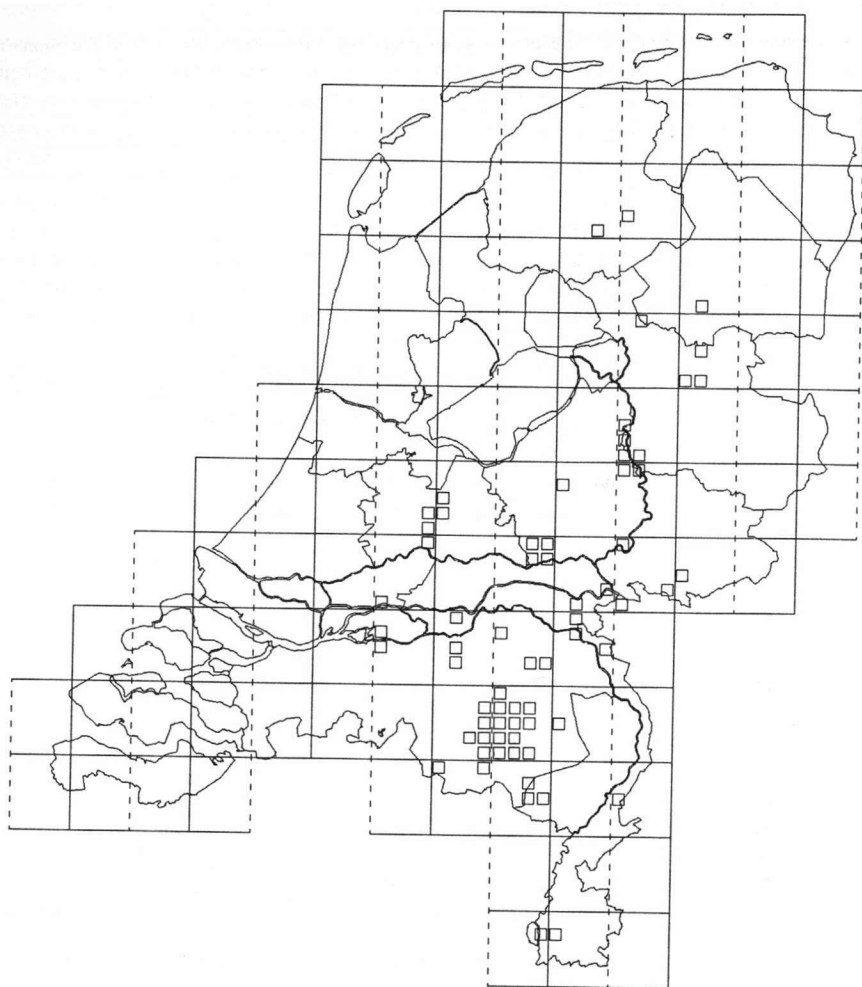

Fig. 1. Verspreiding van *Stellaria pallida* in Nederland, in uurhokken.

Discussie en conclusies

Samenvattend laten de binnenlandse vindplaatsen zich als volgt omschrijven: plaatsen met een min of meer open, ruderaal vegetatie op een van nature voedselarme, minerale bodem waar continu een toevoer van voedingsstoffen (vooral stikstof?) plaatsvindt: langs paden, in gazons, aan boomvoeten, op plaatsen waar straatstof zich ophoopt, enzovoorts. Ook in de duinen gaat deze korte karakteristiek van standplaatsen van *Stellaria pallida* op. De soort wordt hier aangetroffen onder struwelen van Duindoorn⁴, een stikstofbinder, en in het Tortulo-Phleetum arenarii (Duinsterretjes-associatie) op plaatsen waar konijnen vreten en hun keutels achterlaten.¹⁷ Ook

wordt de soort wel aangetroffen in vloedmerken aan de voet van de duinen, hetgeen door de auteurs is waargenomen op Texel en op Terschelling. Opgemerkt moet worden dat *S. pallida* door ons niet is waargenomen op veel van de typische standplaatsen van *S. media*: populierenbossen, akkers, (volks)tuinen en composthopen.

Een aantal vindplaatsen wijkt af van het bovengeschetste patroon. Bij Kootwijk is *S. pallida* aangetroffen in *Pinus sylvestris*-bos op zand, net zoals dat ook in Groot-Brittannië is waargenomen.⁹ In Zuid-Nederland zijn ondanks uitvoerig zoeken nog geen nieuwe vondsten gedaan uit dit biotoop. De vindplaatsen op parkeerterreinen bij Cadier en Keer en Oldeberkoop wijken af omdat de soort daar niet op zandige bodem groeit. Beide parkeerterreinen zijn aangelegd met gravel dat door auto's deels tot een kleiig materiaal wordt fijngemalen.

Dat de soort in de laatste jaren steeds meer door ons wordt aangetroffen, is waarschijnlijk te danken aan een betere herkenning van de soort. Of de soort zich in het binnenland ook werkelijk uitbreidt, staat te bezien. De hier gepresenteerde gegevens geven het zelfde beeld van verspreiding en standplaatsen als in Duitsland van de soort bekend is. Waarschijnlijk is *Stellaria pallida* door ons in het binnenland altijd over het hoofd gezien. Het bijgevoegde kaartje geeft op zijn best een beeld van de verspreiding en actieradius van naar *Stellaria pallida* uitkijkende floristen; dat het een opwekking moge zijn om naar deze soort uit te kijken.

Tenslotte willen wij opmerken dat de Nederlandse naam *Duin-vogelmuur* niet erg gelukkig getroffen lijkt. De naam *Bleke (vogel)muur* zou ons inziens beter voldoen.

1. E.J.M. Arnolds & R. van der Meijden, 1976. Standaardlijst van de Nederlandse flora 1975. Leiden.
2. H. Heukels, 1929. Schooflora voor Nederland, ed. 10. Groningen.
3. S.J. van Ooststroom, 1975. Heukels-Van Ooststroom, Flora van Nederland, ed. 18. Groningen; en de hierop gebaseerde streeplijst (1977).
4. E.J. Weeda, 1985. Nederlandse Oecologische Flora 1: 186–187. Amsterdam.
5. R. van der Meijden, 1990. Heukels' Flora van Nederland, ed. 21. Groningen.
6. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22. Groningen.
7. W. Rothmaler, R. Schubert & W. Vent, 1986. Exkursionsflora für die Gebiete der DDR und der BRD, kritischer Band, ed. 6. Berlin.
8. E. Oberdorfer, 1994. Pflanzensoziologische Exkursionsflora, ed. 7: 373. Stuttgart.
9. A.R. Clapham, T.G. Tutin & E.F. Warburg, 1957. Flora of the British Isles. Cambridge.
10. C.A. Stace, 1992. New Flora of the British Isles: 199. Cambridge.
11. J.E. de Langhe, L. Delvosalle, J. Duvigneaud, J. Lambinon & C. Vanden Berghen, 1988. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en aangrenzende gebieden, ed. 2. Meise.
12. R. Berten, 1993. Limburgse plantenatlas (Pteridophyten en Spermatophyten). LISEC, Bokrijk-Genk.
13. J. Spronk, 1992. Afwijkende Paardebloemen en andere Muren. De Venkraai 109: 80–83.
14. Mondelinge mededeling B. Graatsma.
15. Vondstmeldingen van E. Smulders (Katholieke Universiteit Nijmegen), H. Kreeftenberg, deels samen met Ph. Sollman, de auteurs en (overige leden van de) Floristische Werkgroep KNNV afd. Eindhoven.
16. Buiten het kustgebied bevat FLORBASE een aantal opgaven ten zuidoosten van Groningen. Dit blijkt te berusten op misverstand. Bij het overschrijven uit rapporten is 'Stell.pal.' geïnterpreteerd als 'Stellaria pallida', hetgeen 'Stellaria palustris' had moeten zijn.
17. Eigen waarneming R. Haveman.